

ÖLMEYİ SEÇMEK: ANTIGONE VE OPHELIA’NIN GÖNÜLLÜ ÖLÜMLERİ

Özlem KARADAĞ*

ABSTRACT

This paper aims to investigate the suicides committed by two female characters, Sophocles’ *Antigone* (Antigone) and Shakespeare’s *Hamlet* (Ophelia), in terms of historical, philosophical and religious contexts of the ages in which these two plays were produced. While suicide was an honourable act in Ancient Greece, it was condemned and regarded as a sacrilege in the sixteenth century Christian world. In the context of a feminist interpretation of the plays, however, both suicides that are committed by these women characters can be read as a rebellion against the patriarchal system. Therefore, suicide becomes a conscious choice and accordingly a way for these women to break their enforced silence. Death in the form of suicide, as a matter of fact, functions as an outlet for Antigone and Ophelia to get out of the established system and the unbalanced world represented by the patriarchal power which diminishes their autonomous identities to the point where they become non-entities.

Key words: *Greek tragedy, Shakespearean tragedy, religion, suicide, comparative literature.*

ÖZET

Bu makale, Sophocles’in *Antigone*’indeki Antigone ve Shakespeare’in *Hamlet*’indeki Ophelia karakterlerinin intiharlarını oyunların yazıldığı dönemlerin tarihi, felsefi ve dini arka planlarını göz önüne alarak incelemektedir. Antik Yunan’da intihar onurlu bir eylemken, on altıncı yüzyıl Hristiyan âleminde yasaklanmıştır ve dine saygısızlık olarak görülmüştür. Ancak feminist bir bakış açısıyla, iki oyundaki kadın karakterlerin intiharları ataerkil sisteme bir baş kaldırı olarak okunabilir. Bu nedenle, intihar bilinçli bir seçim halini alır ve bu kadın karakterlerin bastırılan suskunluklarını bozmalarını sağlar. İntiharla gelen ölüm, Antigone ve Ophelia’nın, öz kimliklerini bastırıp onları hiçliğe iten dengesiz ataerkil gücün kurulu düzeninden kurtulmalarını sağlar.

Anahtar kelimeler: *Yunan Tragedyası, Shakespeare tragedyası, din, intihar, karşılaştırmalı edebiyat.*

“Ölüm geldi dünyaya, yaratıklar yok oluyor [...] Ölümü kötü bir şey belliyorlar evcek, bir gün değiştirecekler bu düşüncelerini.”¹

Genel olarak “ölüm” hoş gitmeyen, arzulanmayan, sakınılan bir sonudur. Yaşamın zıttı olarak görülmekle birlikte, değişmez öğesidir aynı zamanda. Bu nedenle insanı konu edinen edebiyatın da kaçınılmaz öğelerindedir. Edebi eserler karakterlerin yaşamlarını sunmakla birlikte, ölümünü de sunar, verdiği mücadelelerin aslında hayatta kalma çabası, varolma savaşı olduğunu da gösterir.

Edebi karakterlerin çoğu çeşitli nedenlerle ölmeyi istememekte, ölüme daha geç teslim olmaya çabalamaktadırlar. *Odysseia*’da Hades’e yaşarken giren ve canlı çıkacak olan Odysseus’a şöyle der Achilleus:

Ballandırma bana ölümü, şanlı Odysseus,
bütün geçmiş göçmüş ölümlere kral olacağıma
el kapısında kulluk edeydim keşke,
varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım.²

Epik metinler kahramanlığı ve kahramanlık uğruna göze alınan ölümü öven metinler olmalarına rağmen, en önemli epik metinlerden *İlyada*’nın kahramanlarından olan Achilleus’a göre beden öldükten sonra, adın yaşamasının bir anlamı yoktur. Benzeri bir örnek de bedeninin ölümsüzlüğünü korumak, daha uzun ve daha genç yaşayabilmek için klonlar yaratıp, onları ihtiyaç duydukça kullanan bir sistemi anlatan kara bir ütopyada, çağdaş yazarlardan Kazuo Ishiguro’nun *Beni Asla Bırakma*³ adlı eserinde görülür: Her ne kadar olaylar klonlardan birinin gözünden aktarılsa da eser insanoğlunun ölüm düşüncesinden ne kadar korktuğu mesajını da taşımaktadır.

Öte yandan, antik çağlardan beri ölümün korkunç ve kötü olduğunun karşıtı savunan düşünürler de varolmuştur: Epikuros “bizi en fazla korkutan kötülük, ölüm, bizim için hiçbir şey değildir, çünkü var olduğumuz sürece ölüm burada değildir ve ölüm burada olduğunda biz var olmayız [...] Bilge kişi [...] yaşamamak olgusunu bir kötülük olarak düşünmez” der *Menaikmos*’a *Ahlak*

1 Mark Twain, “Adem’le Havva’nın Güncesi,” *Adem’le Havva’nın Güncesi ve Seçme Öyküler*, çev. Akşit Göktürk (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s. 57.

2 Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir (İstanbul: Can Yayınları, 2001), s. 197.

3 Kazuo Ishiguro’nun *Beni Asla Bırakma* adlı eseri Mine Haydaroglu’nun çevirisiyle 2007 yılında Yapı Kredi Yayınlarından çıkmıştır.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi.

Üzerine Mektup'ta.⁴ Cicero, *Ölüme Övgü* adlı eserinde “[İ]nsan için ölümden başka kötü olmayan hiçbir şey yoktur”⁵ diyerek insanların ölümden korkmaması gerektiğini, çünkü ölümün bir iyilik olduğunu, insanın ancak ölümden sonra yaşayabileceğini savunur.

Ölüm şekilleri söz konusu olduğunda ise, intihar ayrı bir önem taşır, çünkü bütün ölüm şekilleri istem dışı gerçekleşirken, intihar gönüllü ölümdür. Émile Durkheim, bir toplum bilim çalışması olan *İntihar* adlı eserinde insanı intihara sürükleyen çeşitli nedenleri açıklar: Delilik, kalıtsal faktörler, alkolizm. Bu nedenleri din, cinsiyet, eğitim, medeni durum, meslek, maddi durum ve bunlardaki değişiklikler gibi toplumsal faktörler izler. Bu nedenleri incelemeyi önce de şöyle bir tanımlama yapar: “Kurbanın kendisi tarafından yapılmış olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüme intihar denir.”⁶

Ölüm ögesi özellikle tiyatronun trajedi türünde sık kullanılır. Ölüm, trajedinin temel ögesidir. Trajedi metinlerinde gönüllü ölümü seçen kadın karakterler vardır. Gönüllü ölüm, daha önce de söylendiği gibi ölüm düşüncesinden farklı algılanan bir ögedir. *Antigone* ve *Hamlet*'deki intiharlar örnek alındığında, intiharın çeşitli nedenleri ve algılanışları üzerinde durulabilir. İki oyun da ölümle açılır; *Antigone*'de Antigone'nin erkek kardeşleri Polüneikes ve Eteokles⁷ savaşta birbirlerini öldürmüşlerdir, *Hamlet*'de ise kral Hamlet öl(dürül)müştür; iki oyunda da başa geçen yeni kral yüzünden diğer karakterler bir güvensizlik ve çelişkiler düzleminde hareket etmektedirler. Oyunlar sonlanmadan intihar eden Antigone ve Ophelia ekseninde bakıldığında, ikisi de erkek sisteminin çelişkileri arasında sıkışmış, akrabalarının ölülerini gömmeye hakkına sahip olmayan kadın karakterlerdir: *Antigone*'de kral Kreon kendi ülkesine karşı savaşırken öldüğü için Polüneikes'in gömülmesini yasaklar. *Hamlet*'de ise Hamlet, annesi Gertrude ile yaptığı konuşmayı gizlice dinlemekte olan Polonius'u öldürür ve cesedin nerede olduğu sorulduğunda kelime oyunları ile cevap verip bulunmasını zorlaştırır. Bu sahneden sonra Polonius'un nasıl gömüldüğü hakkında bir bilgi verilmez.

Antigone'nin arka planını oluşturan Antik Yunan düşünce tarihindeki intihara bakış açıları çelişirken, *Hamlet*'in yazıldığı 16. yüzyıl Hıristiyan

düşünce sisteminde intihar için tek bir görüş yerleşmiştir: İntihar (insanın kendi canını alması) yasaklanmıştır. Bu nedenle Antigone'yle Ophelia'nın intiharları farklı anlamlar kazanır. Antigone'yle Ophelia'yı intihara sürükleyen nedenler bir bakıma örtüşmektedir, ancak ikisinin de gönüllü ölümlerindeki motivasyonlarının farklı olduğu düşünülebilir ve iki intihara da farklı açılardan bakılabilir.

Antik Yunan felsefe okulları göz önüne alındığında, insanın en değerli özelliğinin düşünme yetisi oluşu ve ruhun bedeniyle sürdürdüğü bu yaşamın aslında bir sürgün hayatı olduğu ve ölümlerle bedenden, böylelikle ruhun sürgünden ve sınırlarından kurtulduğu inancı yerleşmiştir. Başka bir deyişle, bedenden daha önemli olan bir öz vardır. Ancak 16. yüzyıl İngiltere'sinde her ne kadar Antik Yunan düşünürlerinin etkisiyle insan merkezli bir düşünce sistemi geliyor olsa da, Hıristiyanlığın etkisi de sürmektedir: Beden ve ruhla ilgili her şey bireyi Tanrı'ya karşı sorumlu kılar. Ruh bedenden üstündür ama beden de Tanrı'nın kullarına emanettir, bireyin bedeni üzerinde de tam bir kontrolü yoktur; çünkü zaten kendisine ait değildir. Bu farklılıklar nedeniyle Antigone ve Ophelia'nın intiharları da farklı anlamlar kazanır.

Antigone, tanrılara karşı yerine getirmesi gereken görevleri ile kralın yasaları arasında seçim yapmak zorundadır ama duruşu oyunun daha en başında bellidir. Kralın emirlerine karşı tanrıların yasalarını seçer ve cezasının ölüm olacağını bilmesine rağmen kardeşini gömer. Çelişen erkek tanrıların yasaları ile yine erkek olan kralın yasalarıyla, Antigone iki taraftan birini seçerek kurban⁸ olmak zorundadır. Kardeşi İsmene'ye “sen yaşamı seçtin bir kez, ben ölümü”⁹ der, çünkü Antigone'ye göre tanrı yasalarını hiçe sayan, akrabalık bağlarını görmezden gelen bir sistemin içinde yaşamaktansa ölüm tercih edilir bir sondur. Durkheim'ın *İntihar* adlı eserindeki sınıflandırmaları dikkate alacak olursak, Antigone'nin intiharı *anomik* intihardır. *Anomik* intihar, birey ve toplumsal normlar arasında ortaya çıkan ani ve büyük değişikliklerden dolayı, bireyin artık topluma uyum sağlayamamasından kaynaklanan intihardır. Antigone'nin değişimi göz önüne alındığında hem kendisinin toplumdaki yerinin, hem de toplumsal normların, yeni kral tarafından konan yasaların bireye sunduğu yeni varolma haklarıyla birlikte ani değişikliklere uğradığı görülebilir. Antigone, kardeşi İsmene ile konuşurken, kendisi anlatır içine

4 Epikuros “Menoikos'a Mektup,” çev. Sinan Özbek, *Felsefelogos* 3.12 (Ekim, 2000): s.64.

5 Cicero, *Ölüme Övgü*, çev. Cânâ Aksoy (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2004), s.50.

6 Émile Durkheim, *İntihar*, çev. Prof. Dr. Özer Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınları, 2002), s.23.

7 Bu isimler metnin Türkçe çevirisinde böyle kullanılmaktadırlar.

8 É. Durkheim *İntihar* adlı eserinde, intihar eden kişi için “kurban” kelimesini kullanır: Birey, sonucunun ölüm olduğunu bilerek bir eylemde bulunur ama neden ne olursa olsun (alkolizm, delilik veya toplum) kendi dışında bir etkenin kurbanı durumundadır.

9 Sofokles, *Antigone*, çev. Güngör Dilmen (İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2005), s. 99.

düşükleri durumu:

Antigone:

...

Babamız Oidipus mirası

Hiçbir acı, utanç, kahr kaldı mı

Zeus'un yaşarken bize tattırmadığı?

...

İsmene:

İki ağabeyimiz savaşta birbirlerini

Öldürdükleri günden beri

Onlarla ilgili artık ne iyi ne de daha kötü

Bir söz erişmedi kulağıma, Antigone.¹⁰

İsmene ve Antigone, başlarına gelen bütün talihsizliklere rağmen – ataerkil sistem içinde bütün erklerini yitirmişlerdir ancak Antigone'nin nişanlısı Haimon hala yaşamaktadır – yaşamaya devam edebilmelerine karşın, toplumsal yaşamı oluşturan tanrı yasalarını hiçe sayıp, kendi isteklerine uyulmasını bekleyen yeni kralın varlığı, tanrıların istekleriyle kralın buyruklarının çelişmesi, bireyin toplumdaki yerini, akrabalarına karşı olan görevlerini tamamıyla değiştirir. Bu durumda Antigone'nin intiharı her ne kadar bireysel bir davranış olsa da, aynı zamanda, içinde bulunduğu duruma bir tepki ve yanlış bulduğu şeylere karşı bir başkaldırıdır: “İntihar etmek yaşama meydan okumak değil, belli bir toplumun kendi üyelerine izlenecek model olarak sunduğu ‘iyi yaşam’a meydan okumaktır.”¹¹ Antigone kendisine model olarak sunulan yaşamı reddetmektedir, çünkü ona sunulanlar, kardeşi İsmene dâhil bütün halk tarafından kabul edilmiş yeni kurallar, Antigone'nin inançlarına ve bildiklerine uymamaktadır. “Dilediğini söyleme hakkı”¹² sadece kendisine ait olan Kreon'a göre Antigone, herkesten farklı davrandığı için kendinden utanmalıdır. Ancak ona göre, kardeşine olan son görevini yerine getirmesinin suç sayıldığı bu sisteme boyun eğerek yaşamak utanç verici bir durumdur.

Antigone'nin asıl çelişkisi kralın yasaları ve kardeşine olan son görevi arasında değil, yaşamla ölüm arasındadır. Ancak herkesin ondan beklediği uygun bir davranış vardır: kralın buyruğuna uyup, ölüm cezasından korkarak, kendi krallığına karşı savaşan kardeşi Polüneikes'in ölüsünü gömmemek. Böylece zaten kral Kreon'un oğlu Haimon'un nişanlısı niteliğiyle Antigone, toplum içinde yeniden saygın bir yere de sahip olacaktır. Ancak seçimini en

10 A.e., s. 69.

11 Eric Volant, *İntiharlar Sözlüğü*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2005) s. 9.

12 Sofokles, a.g.e., s. 506.

başında yapmış olan Antigone için kendisinden beklenenler, ilkeleriyle hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Bu da bizi Kierkegaard'ın çaresizlik tanımına getirir: “Kierkegaard'ın erkeklik olarak adlandırdığı bir başka tür çaresizlik daha vardır: ‘İnsanın kendi kendisi olmak isteğinin çaresizliği’... Kierkegaard intiharın yalnızca çaresizlik değil, aynı zamanda başkaldırı olduğunu biliyordu.”¹³ Antigone kendi bildiği şekilde varolma hakkı olmadığı için çaresizdir, Antigone'nin intiharı aynı zamanda Malraux'nun *Kral Yolu*'ndaki sözlerini de anımsatır: “[K]endisini öldüren kişi, kendi kendisi hakkında çizdiği bir ideal görüntünün peşindedir; insan, yalnızca var olmak için intihar eder.”¹⁴ Antigone, sonu ölüm de olsa kardeşini gömmeye karar vermiştir; gücü yettiğince de uğraşacaktır bu uğurda. Her ne kadar zamansız da olsa görevlerini yerine getirdiği için onun ölümü onurlu ve huzurlu bir ölüm olacaktır, “en yakınlarına kavuşmaya”¹⁵ gidecektir.

İntihar antik düşüncede, Sokrates ve Platon gibi düşünürler tarafından uygunsuz bulunsa da, Epikuros gibi düşünürler gönüllü ölümü destekler. Beden, ağırlığını taşımak zorunda kalan bir hapisane olarak görülüyorsa, insan kendi yaşamına son verme hakkına sahiptir. Latin düşünür Seneca da gönüllü ölümü destekleyen düşünürlerdendir: “İnsan kendi yaşamı konusunda başkalarına, ama ölümü konusunda kendi kendisine hesap verir. En iyi ölüm mü? Bizim hoşumuza giden ölümdür bu [...] Ölmeyi öğrenmiş olan kişi, hizmet etmeyi öğrenmemiş kişidir.”¹⁶ Antigone, seçimiyle aslında Kreon'un otoritesine başkaldırır, Kreon'a göre “(ona) boyun eğmek zorunda olan”¹⁷ halktan biridir, ancak kralın buyruklarına karşı gelmiştir. Ölümünden korkmaması, hatta ölümü yaşama tercih etmesi boyun eğme zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır, ölümü de kendi seçimi olduğu için daha onurlu bir ölümdür. Koro da aynı görüştedir:

Ama onurunla
Gidiyorsun kasvetli yeraltına.
Ne sayrılık, ne yaşlılık
Ne de kılıç yarası
Seni dize getirdi
Kendi istencin senin
Alın yazındı.¹⁸

13 Jan Kott, *Antik Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları*, çev. Ayşe Selen (İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2006), s. 62-3.

14 André Malraux, *La Voie Royale* (Paris: LGF/Livre de Poche, 1930) s. 13.

15 Sofokles, a.g.e., s. 103.

16 Volant'da alıntı, a.g.e., s. 253-4.

17 Sofokles, a.g.e., s. 87.

18 A.e., s. 100-1.

Antigone'nin tek başkaldırısı yasağa karşı gelip kardeşinin ölüsünü gömmesi de değildir, Kreon'un verdiği ölüm cezasının uygulanmasını ya da ölümün kendisini bulmasını da beklemez, kendini öldürür ve ikinci kez kralın buyruklarına karşı gelmiş olur. Oyunda Antigone'nin intiharını, nişanlısı Haimon ve onun annesi Eurüdikeye'nin intiharları izler. Despotluk ve katı kurallar, boyun eğdirememenin ötesinde, başkaldırıyla karşılaşılır, Antigone intihar ettiği için suçlanmaz; intiharı okura sadece iki dizeyle iletirse de, kendini öldürdüğü için hiçbir şekilde lanetlenmez. Kreon için “çok acı bir ders”¹⁹ olan bu intiharların ilki severek, istekle gidilen bir ölümdür. Her ne kadar karamsar bir hava hâkim olsa da düğün imgelemi kullanılır Antigone'nin erken ölümü için: “[G]ömütüm, gelin odam, zindanım/ en yakınlarıma kavuşmaya gidiyorum.”²⁰ Öte yandan *Hamlet*'de, prensin annesi Gertrude, Ophelia'nın tabutunun üzerine çiçekler atarken ölümle yaşam arasındaki (düğünün yeni bir başlangıcı, soyun devamını simgelemesi bağlamında) kesin zıtlığı vurgulayacaktır: “Gelin yatağını donatmak isterdim, canım kız,/ Ölüm döşeğini değil bu çiçeklerle.”²¹

Antigone ve Ophelia arasındaki benzerlikler söz konusu olduğunda ikisinin intiharlarının da ataerkil toplumda kadına düşen görevlerin dışında kaldıkları an geldiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Judith Butler *Antigone'nin İddiası* adlı yapıtında Hegel'in metninden şöyle bir alıntı verir dipnotlarında:

“Oğulun değeri kendisini doğuran annenin efendisi ve hâkimi olmasında, erkek kardeşin değeri kız kardeş açısından eşit düzeyde tek erkek olmasında, gencin değeri ise kız çocuğun onun aracılığıyla (...) eş olmanın haz ve onuruna erişmesinde yatar”²²

Bu, tam anlamıyla zıtlıkların baskın tarafının, diğer tarafı kendi kimliğini bulmak için kullandığını kanıtlayan bir alıntıdır. Erkek varolabilmek için, kadın için ifade ettiği şeylere ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda, önemli olan, sadece kadın için ifade ettiği değil, varlığıyla kadına yüklediği kimliklerdir: Anne, kız kardeş, eş olma durumu gibi. Böylece kadının da toplumda varolmasını, kendi kimliğine dolaylı yoldan sahip olmasını sağlar. Butler, “oğlunu savaş için feda

19 A.e., s. 118.

20 A.e., s. 103.

21 William Shakespeare, *Hamlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul: Remzi, 2008), s. 154.

22 G. W. F. Hegel, *Phänomenologie de Geistes* (Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1970) s. 282, 353.

Judith Butler, *Antigone'nin İddiası* adlı eserinde aynı alıntıya gönderme yapar.

eden bir anneden söz ediyorsak eğer artık Antigone'den söz etmiyoruz demektir. Çünkü Antigone anne değildir, oğlu yoktur”²³ der, evet Antigone'nin kendi doğurduğu bir çocuğu yoktur ama yine Butler'ın kendisinin işaret ettiği gibi, bu ailenin akrabalık ilişkileri “ikirciklidir.”²⁴ Antigone'nin babası aynı zamanda ağabeyidir, kardeşleri de yeğenleri²⁵, babasının hem eşi hem annesi, kardeşlerinin hem annesi hem de büyük anneleri olan Iocasta'nın intiharı²⁶ ister istemez Antigone'yi “anne” konumuna getirir. Ancak Antigone babasının ve kardeşlerinin ölümüyle, bir erkeğin “kızı”, “kız kardeşi” olma durumunu, annesinin ölümünden sonra babasına bakarak ve erkek kardeşlerine sahip çıkarak edindiği “anne” sıfatını yitirir. Yasağa rağmen kardeşinin ölüsünü gömmeye çalışıp kralı kızdırmış ve veliahdın “nişanlısı” olma sıfatını yitirmiştir. Diğer bir deyişle, toplumda varolmasını sağlayan bütün statülerini, dolayısıyla işlevini yitirmiştir. Öte yandan Ophelia da benzer bir durumdadır, onun varoluşunu sağlayan babası öldürülür, hem de gelecekteki statusünü belirleyecek olan prens Hamlet tarafından. Hemen ardından Hamlet idam edilmek üzere ülke dışına çıkarılır. Ağabeyi Laertes de her şeyden habersiz ülke dışında okumaktadır. Ophelia'nın kimliğini, hayatta duruşunu belirleyen bütün erkek figürleri bir şekilde ulaşılmazdır ve Ophelia'nın da bir erkeğin kızı, kız kardeşi, karısı (sevgilisi) olma durumu ortadan kalkmıştır.

Bir başka olgu da zaten var olan zıtlıklarda ataerkil sistemin simgeledikleriyle, Antigone ve Ophelia gibi kadınların zıtlığın diğer tarafında neyi sembolize ettikleridir, Euben der ki: “[...] [B]ir yorum çerçevesi olarak ev ile şehir, doğa ile kültür, kadın ile erkek, *eros* ile akıl ilahi yasa ile insani yasa arasındaki kutuplaşmalar, Kreon karakterinin bakış açısından ne kadar ikna edici ise Antigone'nin betimlenişi açısından da en fazla o kadar ikna edicidir.”²⁷ Kadın sadece *Antigone*'de değil *Hamlet*'de de ev, doğa, *eros* gibi kutup-

23 Judith Butler, *Antigone'nin İddiası: Yaşam ile Ölümün Akrabalığı*, çev. Ahmet Ergenç (İstanbul: Kabalıcı, 2007) s. 55.

24 A.e., s. 79.

25 Judith Butler bu ikircikliğin ölümcüllüğünü sorgular: “Antigone'nin babası ağabeyidir, çünkü Iocasta ikisinin de annesidir ve erkek kardeşleri yeğenleridir, ağabey-babasının, Oedipus'un oğullarıdır. Akrabalık terimleri onulmaz bir ikircilik gösterir. Antigone'nin trajedisinin bir parçası mıdır bu? Akrabalıktaki bu ikircilik ölümcüllüğe mi varır?”

26 Unutulmamalıdır ki, Iocasta da kocası Oedipus'un aslında oğlu olduğunu, çocuklarının da aynı zamanda torunları olduklarını öğrendikten sonra, akrabalık ilişkilerinin ikirciliğinden ve enstest ilişkinin yarattığı ağırlıktan kaynaklanan bir kimlik bunalımı nedeniyle intihar eder.

27 Peter Euben, “Antigone and the Languages of Politics,” *Corrupting Youth: Political Education, Democratic Culture, and Political Theory* (Princeton: Princeton UP, 1997), s. 170. Judith Butler, *Antigone'nin İddiası* adlı eserinde aynı alıntıya gönderme yapar.

laşmaların akli olmayan kısımlarını simgelediği gibi²⁸, bu oyunlarda bu karşıtlıklara bir de ölüm ve yaşam arasındaki zıtlık da eklenir. Bu durumda Antigone ölümü simgelerken, Kreon da yaşamı simgeleyecektir. Ancak Antigone'nin intiharından sonra geride bıraktığı karmaşa, ölenlerin ardından hayatta kalarak zıtlığın yaşam kısmını simgeleyen Kreon için de yaşam kavramının anlamını değiştirmiştir. İhtiyarlar korosunun Antigone'nin ölümüne gidişi sırasında söyledikleri de göz önüne alınırsa ölüm daha tercih edilir bir durum haline almıştır. Yani zıtlığı oluşturan ikilemler arasındaki denge değişmiştir.

Hamlet'de de Ophelia, ölümünün ardından, yaşarken varolandan çok daha büyük bir karmaşa bırakır; onun ölümünü de başka ölümler izleyecektir. Ancak Ophelia'nın intiharı Antigone'ninkinden daha farklı algılanır. Danimarka kralı ölmüştür, kardeşi genç prensin yerine tahta geçmesinin yanı sıra, ölen kralın eşiyle (yani yengesiyile) evlenip genç Hamlet'e göre ensest suçu da işlemiştir. Oyunun arka planında, yüzeyde diğerleri tarafından hissedilmese de bir karmaşa hüküm sürmektedir. Bu karmaşanın ortasında yaşamasının ötesinde, Ophelia'yı çelişkide bırakan başka şeyler de bulunmaktadır. Ophelia'nın yerini, sınıfını, sıfatını, tüm varoluşunu belirleyen, babası Polonius'tur ve o da bunu dayatmaktan çekinmez: "Pek açık görüyor gibi değilsin/ Benim kızıma ve kızımın şerefine yakışanı."²⁹ Ophelia'nın kendisi için seçim hakkı yoktur, babasının ya da ağabeyinin kendisine uygun gördüğü şekilde yaşamak zorundadır. Ancak yol gösterici erkeklerin ona sundukları da birbiriyle çelişir ve erkek sisteminin karmaşasını açığa çıkarır. Babasının "[B]ağlılık dediği şeye inanıyor musun?"³⁰ sorusuna, "[N]eye inanacağımı pek bilmiyorum"³¹ cevabını veriş bir yol göstericiye ihtiyacı olduğunu göstermekle birlikte, ona sunulanların da çelişkilerle dolu olduğunu farkında olduğunu gösterir.

Laertes kardeşine kendisini koruması için öğütler verirken Hamlet'in ona olan ilgisinin "bir oyun, bir gençlik hevesi"³² olduğunu söyler, sonra da ekler:

28 *Hamlet*'de prens Hamlet'in garip davranışları aklını kaçırmış olduğu düşüncesini getirir herkesin aklına, yaptıkları tutarsızdır ve her ne kadar kralı tehdit ediyor olsa da bütün krallığın düzeni tehdit ettiği düşünülür. Bu nedenle de düzenli erkek sistemini değil bunların tam zıttını simgeler, öte yandan narin Ophelia'nın da (sözlük anlamıyla) delirdiği düşünülür, bu nedenle zıtlıkların dışı olarak nitelendirilen kısmını oluştururlar.

29 Shakespeare, a.g.e., s. 30.

30 A.e..

31 A.e., s. 31.

32 A.e., s. 27.

Seni sevdiğini söylüyorsa eğer,
Buna inanmazdan önce şunu düşünmelisin ki
Sözünde durmak elinde değildir
Onun durumundaki bir insanın.³³

Bir prensin, tahtın varisinin kral olmadan önceki hayatıyla, olduktan sonraki hayatının çok farklı olacağını anlatmaya çalışırken, Tanrı'nın yeryüzündeki simgesi olan kralın, söylediklerini uygulayamayan, verdiği sözleri tutamayan biri olabileceğini de vurgulamaktadır aslında. Diğer yandan babasının Ophelia'dan beklentileri de sürekli değişmekte ve çelişmektedir. Prens Hamlet ile arasında olanların bahsi geçtiğinde şunları söyler:

Benim de duyduğuma göre, son zamanlarda
Pek sık görüşüyorsun seninle.
Sen de bir hayli serbest,
Bir hayli cömert karşılıyorsun kendini.
Eğer doğruysa, beni uyarmak için söyledikleri,
Şunu bildirmeliyim ki sana,
Pek açık görüyor gibi değilsin
Benim kızıma ve *kızımın* şerefine yakışanı.³⁴

Bu sözler ilk bakışta ilgili bir babanın kızına bir uyarısı gibi algılanabilir ancak daha sonra Polonius, prens Hamlet'in davranışlarının nedenini öğrenebilmek için kızını bir maşa gibi kullanacaktır. Kendisini Ophelia'nın sahibi konumunda görür³⁵; onun bir birey olduğunu düşünmez. Ophelia, öz iradesiyle değil, Polonius'un istekleri doğrultusunda hareket etmelidir. Ophelia kendisinden istendiği gibi Hamlet'in mektuplarını geri çevirip, görüşmeye yanaşmadığında³⁶ ise, Polonius kendisiyle çelişkiye düşer:

Yoksa bu günlerde,
Çok acı sözler mi söyledin kendisine?
(...)
Demek bu deli etti onu. Yazık,
Keşke daha temkinli davranıp
Daha anlayışla bakaydım kendisine.³⁷

33 A.e., s. 28.

34 A.e., s. 30. Benim vurgum.

35 Sayfa 30'da yapılan alımta vurgulanan iyelik ekleri göz önüne alındığında Polonius'un Ophelia'yı kendi mülkü gibi gördüğü anlaşılabilir.

36 Shakespeare, a.g.e., s. 51.

37 A.e., s. 50-1.

Ophelia kendisinden beklenenlerle birlikte, Hamlet'in – sevdiği erkeğin – de ona karşı tavrının değişime uğradığını görecektir. Oyunun başında kendisine bağlanmış gördüğü, sevgisi kibarca olan Hamlet, birdenbire katı ve acımasız davranmaya başlar ve “Sevmiyordum sizi”³⁸ diyerek geçmiş davranışlarını yalanlar. Ophelia gerçekten de neye inanacağını bilemeyecek bir durumdadır. Hamlet de “Aşağılık herifleriz hepimiz, inanma hiçbirimize”³⁹ diyerek güçlendirir bu düşünceyi. Aynı konuşma içinde Hamlet Ophelia'ya bu hayatta ancak birinin eşi olarak – o zaman da günah çocukları besleyerek – varolabileceğini ya da manastıra girmesi gerektiğini söyler. Aynı zamanda “Buzlar kadar el değmemiş, karlar gibi temiz olsan da çamur atılmaktan kurtulamayacaksın”⁴⁰ diye de ekler. Ophelia için başka şekilde varolma şansı tanınmamıştır, sistemin dayattığı rollerden birini seçmek zorundadır; bu yüzden de “en mutsuzu, en dertlisi”dir kadınların.⁴¹ Burada ortaya çıkar Antigone'yle çakıştığı nokta; iki kadın da ataerkil sistem içinde, akraba erkeklerin onlara kazandırdıkları sıfatlarla varolma hakkına sahiptirler. Ancak Antigone'nin durumunda başka bir çözümlenmeye daha gidilebilir: Antigone şayet suçunu inkar ederse Kreon'un gelini olma hakkını koruyacaktır, ancak bunu kabul etmez. Stathis Gourgouris, Antigone'nin ismini şu şekilde çözümler: “*Anti* öneki hem ‘muhalifi’ hem de ‘bedeli’ anlamına gelir; *gonē* ise *genos*'tan (akraba, soy çizgisi, nesep) türemiş sözcüklerden biridir ve yavru, nesil, rahim, tohum ve doğum anlamlarının hepsini birden taşır.”⁴² Yani isminin ve eylemlerinin de çağrıştırdığı gibi Antigone bir şekilde yaşamın devamlılığına, belki de soyunun lanetliliğinden korkması nedeniyle (nişanlısı Haimon sonuçta kendi dayısının oğludur) kendi soyunun yaşamsal devamlılığına karşı çıkmaktadır. Öte yandan Ophelia'nın, abisi Laertes dışında bekleyebileceği kimse yoktur.

Hamlet metninde aslında kendini öldürmeyi isteyen kişi prens Hamlet'tir:

Ölmek, uyumak sadece! Düşünün ki uyumakla yalnız
Bitebilir bütün acıları yüreğin,
Çektiği bütün kahırlar insanoğlunun.
Uyumak, ama düş görebilirsin uykuda, o kötü!
Çünkü, o ölüm uykularında,
Sıyrıldığımız zaman yaşamak kaygısından,

38 A.e., s. 81.

39 A.e.

40 A.e., s. 81-2.

41 A.e., s. 82.

42 Butler'da alıntı, a.g.e., s. 39.

Ne düşler görebilir insan, düşünmeli bunu.
Bu düşüncedir felaketleri yaşanır yapan.
Yoksa kim dayanabilir zamanın kırbacına?⁴³

Bu sözleri söyleyen Hamlet için intihar etmek imkansızdır, çünkü ölüm uykusuna yattığında onu bekleyenlerin ne olduğunu bilmemenin verdiği korkuyu duyumsar. Öte yandan Hıristiyanlığın intiharı kesinlikle yasaklamış olması engeli de karşısında durur. Üstelik babasının hayaletine intikamını alacağına dair söz vermiştir. Ancak Ophelia bu seçimde Hamlet kadar cesaretsiz değildir: Ona sunulan tutarsız seçenekler, etrafındaki bütün otorite figürlerinin kendileriyle çelişiyor olmaları, babasının ölümü, ağabeyinin uzakta oluşu, Hamlet'in babasının katili oluşu ve İngiltere'ye gönderilmiş olması da eklenince Ophelia ölmeyi seçer. Her ne kadar Kutsal Kitap'ta intihar karşıtı sözler yer almasa da Aziz Augustinus ve Aquino'lu Thomas gibi ilahiyatçılar intiharı günahların en büyüğü olarak tanımlarlar. Hayat, içinde bulunulan bedenlerle, bireylere Tanrı tarafından emanet edilmiştir ve birey kendi istediği zaman yaşamını sonlandırma hakkına sahip değildir. İntihar edenler için katı kurallar vardır, intihar edenlerin inananların gömüldüğü topraklara gömülmesi, onlara uygulanan törenin intihar edenlere uygulanması da yasaklanmıştır: “533 yılındaki Orléans Ruhani Meclisi'nden itibaren, Kilise intihar ederek ölen inanana dini cenaze töreni yapmayı reddetti.”⁴⁴

Ophelia'nın intiharı babasının ölümünden sonra delirdiğine inandıkları için farkında olmadan yaptığı bir eylem gibi algılanır bazıları tarafından. Ancak hem kraliçenin Laertes'e ölüm anını anlatışından, hem de mezarıcının sözlerinden, Ophelia'nın ölümünün gönüllü bir ölüm olduğu sonucu çıkarılabilir. Durkheim'ın intihar tipolojilerinden yola çıkıldığında, Ophelia'nın intiharı hem anomik hem de bencil (bireyci) intihar tanımına uyabilir⁴⁵. Ophelia'nın intiharı hem çevresindeki düzensizlikten, normların ve değerlerin değişkenliğinden kaynaklanır (anomik), hem de kimliğini belirleyen diğer bireylerin (Polonius, Laertes, Hamlet) ortada olmayışı ve gerek duyduğu yol göstericilik ve korunmayı yitirışinden kaynaklanır (bencil). Bu nedenlerle Ophelia'nın intihar için nedenleri olduğunu, yaşadığı sistemi kabul etmemeyi tercih ettiğini ve gönüllü ölümü seçtiğini savunabiliriz. Kraliçenin Ophelia'nın suya düşüşünü

43 Shakespeare, a.g.e., s. 79.

44 Volant, a.g.e., s. 198.

45 Prof. Dr. Özer Ozankaya'nın çevirisinde “anomik intihar,” “kualsızlık intiharı” olarak, “bencil intihar” ise “bireyci intihar” olarak geçmektedir.

anlattığı dizelerde de Ophelia'nın aslında kurtulmak için çırpınmadığını hatta mutlu bir şekilde ölüme gittiğini de anlarız:

Ve Ophelia, düşmüş bütün çiçekleriyle
Gözyaşları içine ırmağın.
Etekleri açılıp yayılmış da sulara
Bir süre kalmış üstünde deniz kızı gibi,
Başına gelenden habersiz,
Ya da sulara yaşamak için yaratılmış gibi,
Türkü söylüyormuş Ophelia [...]46

Birinci mezarıcı da Ophelia'nın boğuluşunu bir eylem olarak ele alır, Ophelia suya kendisi gitmiş ve “bile bile boğulmuştur.”47 Bu yüzden sorar mezarıcı, “bile bile canına kıymış bir kadın Hıristiyan ölüsü gibi buraya mı gömülecek?”48 Daha önce bahsedildiği gibi Ophelia'nın ölümü, Antigone'ninki gibi onurlu bir ölüm olarak algılanmaz; cenaze törenini yöneten papaz da aynı noktaya dikkati çeker:

Nasıl öldüğü anlaşılmadı,
Yukardan gelen emirle geleneği bozmasaydık,
Kutsal topraklar dışında yatacaktı
Mahşer gününe kadar.49

İntihar ettiği için Ophelia kutsal topraklara gömülmeyi, düzgün bir cenaze törenini hak etmemektedir.

İntihar Antigone'nin kendi seçimidir, daha doğrusu *Antigone* metninde Antigone'nin başına gelenler tamamen kendi eylemleri doğrultusunda gelişir; daha oyunun en başında ölmeyi yaşamaya yeğlemektedir. Ancak Ophelia oyunun başında ümit dolu bir karakterdir, oyun boyunca Ophelia'nın başına gelenler Ophelia'nın hiçbir katkısı olmadan, etrafındaki diğer karakterlerin eylemleri sonucu gerçekleşir; ölüm kendi seçimi olsa da, onu o noktaya iten nedenler vardır. *Antigone*'nin aksine 16. yüzyıl Hıristiyan arka planında yazılmış olması nedeniyle kişinin kendini öldürmesi fikri toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Yunan trajedisi olan *Antigone*'de karakterler onurlu bir ölüm için kendilerini öldürmeyi tercih ederlerken, 16. yüzyıl trajedisi olan

46 Shakespeare, a.g.e., s. 143.

47 A.e., s. 145.

48 A.e., s. 144.

49 A.e., s. 153.

Hamlet'de kendini öldürmeye cesaret edebilen tek bir kadın vardır, diğer karakterlerin ölümü birbirlerinin elinden olur. Antigone, kendi inanç sistemiyle örtüşmeyen şartlarda yaşamayı reddederek, aynı zamanda kendi döneminin düşünce sisteminin de desteklediği bir şekilde, bir bedene hapsolmuş ruhunu sürgünden kurtarır, günah işlemektense, intihar ederek daha yüce bir eylemde bulunur. Ophelia'nın intiharı ise içinde bulunduğu her sisteme karşı bir başkaldırı olarak okunabilir, akrabalık, yönetim, din gibi birçok şeyi karşısına almış olur intihar ederek. Bu nedenle eylemi intihar gibi algılanmak istenmez, çünkü yaşayanlar için Ophelia'nın intihar etmiş olma olasılığı papaz ve mezarcının katı tepkisine benzer bir katılık doğuracaktır. Ama hiçbir şekilde Ophelia'nın amacının zaten toplumu belirleyen her şeyin ve toplumun iyilerinin dışına çıkmak olmadığı söylenemez, Eric Volant'ın dediği gibi “[İ]steddiği kadar özgür ve düşünülmüş gibi görünebilsin, ölmek isteği toplum içinde taşınan değerlere dayanmaktadır.”50

50 Volant, a.g.e., s. 14.

KAYNAKÇA

- Butler, Judith. *Antigone'nin İddiası: Yaşam ile Ölümün Akrabalığı*. Çev. Ahmet Ergenç. İstanbul: Kabalcı, 2007.
- Cicero. *Ölüme Övgü*. Çev. Cânâ Aksoy. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2004.
- Durkheim, Emile. *İntihar*. Çev. Prof. Dr. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınları, 2002.
- Epikuros. "Menoikos'a Mektup." Çev. Sinan Özbek. *Felsefelogos* 3.12 (Ekim, 2000): s. 63-6.
- Euben, Peter. "Antigone and the Languages of Politics." *Corrupting Youth: Political Education, Democratic Culture, and Political Theory*. Princeton: Princeton UP, 1997.
- Hegel, G. W. F. *Phänomenologie de Geistes*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1970.
- Homeros. *Odysseia*. Çev. Azra Erhat, A. Kadir. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Kott, Jean. *Antik Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları*. Çev. Ayşe Selen. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2006.
- Malraux, André. *La Voie Royale*. Paris: LGF/Livre de Poche, 1930.
- Shakespeare, William. *Hamlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Remzi, 2008.
- Sofokles. *Antigone*. Çev. Güngör Dilmen. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2005.
- Volant, Eric. *İntiharlar Sözlüğü*. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2005.
- Twain, Mark. "Adem'le Havva'nın Güncesi." *Adem'le Havva'nın Güncesi ve Seçme Öyküler*. Çev. Akşit Göktürk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.